

V. D. M. I. E .

Tartu

Linnamuuseumis

Aprillis 2002 avanes mul meeldiv võimalus pidada Tartus ülikooli külalisprofessorina loenguseeria “Ladina keel elavana – ladina keele roll varasel uusajal”. Loengutel leidsid muu hulgas käsitlemist arvukad ladinakeelsed tekstid 16.–18. sajandist pärinevatel kujutava kunsti teostel ning käsitööesemetel. Selliseid teoseid ja esemeid leidub tänapäeval ajaloo- ja kunstiajaloo muuseumide väljapanekutel sageli, kuid tihtipeale ei ole nende tähendust külastajale piisavalt selgitatud: ladinakeelse pealiskirja tõlge puudub hoopis, on vale või siis ei ole osatud tähendust lahti mõtestada. Illustreerin seda oma loengutel näidetega tuntud Saksa muuseumidest nagu näiteks Berliini Tarbekunstimuuseum ja Hamburgi Kunstihall,¹ kuid pärast oma külaskäiku kaunisse ja tervikuna väga õpetlikku Tartu Linnamuuseumisse lisasin veel ka ühe kohaliku näite.

Tartu Linnamuuseumi teisel korrusel kolmandas ruumis asub vitriin, milles on välja pandud roheline glasuuri ja ornamentidega kaunistatud ahjukahlid ning kahlitükid. Selgitav tekst ütleb, et tegemist on keskaegsete kahlite ja nende tükkidega 14.–16. sajandist. Väidetavalt keskaegsete kahlite all asub tükk, mis profiili järgi otsustades pidi kuuluma kahhelahju ülemise simsi juurde. Sellel tükil võib näha selgituseta jäävaid tähti *V.D.M.I.E.* Külastaja võib neid püüda lahti mõtestada kas ahjuomaniku või -valmistaja nimena. Tähe kombinatsioonis peitub aga hoopiski ladinakeelne esitähthüüend sõnadest *Verbum Domini manet in eternum* (klassikalises keeles: *aeternum*; ‘Issanda Sõna püsib igavesti’).

16. sajandil kasutasid luterlased lauset *Issanda Sõna püsib igavesti* sageli oma usutunnistuse kinnitamiseks ning deviisina kõikkvõimalikel esemetel.

Traditsiooni aluseks on Martin Lutheri idee Jumala Sõnast kui pääsemise allikast. Lause on pärit Peetruse esimesest kirjast 1,25, kus tsiteeritakse omakorda Jesaja raamatut 40,8 (vrd. ka psalm 119,89). Oma deviisina võtsid lühendi *V.D.M.I.E.* (või *V.D.M.I.Æ*) kasutusele Saksimaa esimesed luterlikud kuurvürstid Friedrich Tark, Johann ning Johann Friedrich I, aga ka hertsog Christoph Württembergist.² Samatähenduslikku saksakeelset lauset *G.W.B.E.* (= *Gottes Wort bleibt ewig*) kasutas deviisina Sileesia hertsog Joachim Friedrich Briegist.³ Ka uusaegsetel linnavaadetel (näiteks St. Galleni puulõikes panoraamil) levis see lause evangeelse usu kinnitusena ja Gaspar Bruschiuse lasi lühendi *V.D.M.I.E.* kirjutada oma 1549. aastal ilmunud Saksa piiskopkondade ajaloo ühele seanahka köidetud eksemplarile.⁴ Eesti Ajaloomuuseumis Tallinnas leidub 15.–16. sajandi igapäevaelu puudutavas vitriinis suur klaaspokaal aastast 1599. Pokaal on kaunistatud Püha Rooma Riigi vapiga ja selle kaanel on pealiskiri *GOTTES WORT BLEIBT EWICH* (sic!). Tegemist on pokaaliga, mida protestandid kasutasid joomiseks.

Kuna Tartu ahjukahhel kuulub valmistusviisi järgi mitte hilisemasse kui 16. sajandisse, peab ta olema pärit linna esimesest protestantlikust perioodist, s.o. aastast, mil Tartusse jõudis esimene evangeelne jutlustaja (1525), kuni ajani, kui Tartus algas jesuiitide vastureformatsioon (1583). Neil kümnenditel tellis selle ahju nähtavasti keegi jõukas protestant, kes tahtis oma usutunnistust ka enda koduses interjööris dokumenteerida, ja lasi ahju ülemises servas jäädvustada oma luterliku usutunnistuse kinnitusena ka nimetatud lühendi. Oletatavasti võis ahi olla ka mujalt kaetud religioosseid figuure kujutavate reljeefidega.

Samas vitriinis leidub veel üks kahlifragment, millel on märgata inimfiguuri osi. Kuju alla on kirjutatud nimi *IOSAPHAT*, seega on tegemist Juuda kuningaga, keda Vanas Testamendis (2 Ajaraamat 17–21) kujutatakse vagaduse võrdkujuna. Kuna protestandid pöördusid erilise soosinguga just vanatestamentlike eeskujude poole (kes asendasid neile teatud määral kristlikke pühakuid), pärineb ka see kahlifragment oletatavasti mõnelt kaasaegselt nn. protestantlikult kahhelahjult. Kindlasti võis sellel Joosafati kõrval olla kujutatud teisigi Vana ja Uue Testamendi tegelasi. Samasugust piltkaunis-

¹ Vt. temaatika juurde: W. Ludwig. Latein im Leben – Funktionen der lateinischen Sprache in der frühen Neuzeit. – *Germania latina – Latinitas teutonica*. Internationaler Kongreß München 10.–13. September 2001, hrsg. von Eckhard Keßler. München, 2003 (ilmumas).

² Nicolaus Reusner. *Symbolorum heroicorum liber singularis*. Jena, 1608, lk. 41, 134.

³ Reusner. *Symbolorum...*, lk. 157.

⁴ Vrd. Beat R. Jenny. Der Historiker-Poet Gaspar Brusch (1518–1557) und seine Beziehungen zur Schweiz. – Ueli Dill, Beat R. Jenny. Aus der Werkstatt der Amerbach-Edition. Basel, 2000, lk. 167.

tust võib oletada ka *V.D.M.I.E.*-kirjaga ahjukahliil lühendi all. Mõlema ahjukahli materjali analüüs võiks ehk kindlaks teha, kas kahlid kuulusid sama ahju juurde või on pärit erinevatest ahjudest. Igal juhul on mõlemal ahjukahliil oluline tähtsus varase protestantismi tunnistajana Tartus.

Samas ekspositsiooniruumis asub ka vitriin, mis puudutab kiriku reformatsiooni Tartus. Vitriinis on näha 1555. aastal Jenas trükitud Lutheri "Teoste" väljaanne ("Der Erste Teil aller Bücher und Schrifften..."), mille tiitellehel leidub samuti initialsidelühend *V.D.M.I.Æ.* Kõrval on Lutheri pilt, selle all Tartu esimese reformaatori ning protestantismivastase piiskopi pildid. Et esimese protestantliku perioodi kohta Tartus pole selles vitriinis ühtki dokumenti ega eset, kuulusid mõlemad nimetatud ahjukahlid kui arheoloogilised allikad protestantliku meelsuse tunnistajatena 16. sajandi keskpaiga Tartust koos vajalike selgitustega pigem reformatsiooni vitriini kui keskaegsete kahlite hulka.

Juhtum on hea näide sellest, et näitused varase uusaja kohta informeerivad külastajaid vaid siis adekvaatselt, kui näituse korraldajad või kataloogi koostajad kaasavad oma töösse mitmete teiste erialade esindajaid.

Professor Walther Ludwig⁵
Hamburgi Ülikool

Konverents Nõukogude okupatsioonirežiimi tagajärgedest Baltikumis 1944–1959

13–14. juunil 2002 toimus Riias rahvusvaheline konverents "Nõukogude okupatsioonirežiim Balti riikides 1944–1959: poliitika ja selle tagajärjed", mis oli Läti Ajalookomisjoni, Läti Riigiarhiivi ja Läti Ülikooli poolt korraldatud samataoliste konverentside sarjas neljas. 1999. a. konverents käsitles Lätit Teises maailmasõjas, 2000. a. konverents holokausti uurimistulemusi Lätis ja 2001. a. oma 1941. aasta küüditamist. Seekordne konverents oli senistest esinduslikum, ettekandeid tegid 35 teadlast kuuest riigist (Eesti, Saksamaa, Läti, Leedu, Venemaa ja Rootsi). Eestist võtsid kongressist osa Aigi Rahi, Jaak Pihlau ja Riho Altnurme; eestiteemalisi uurimusi esitasid ka David Feest Saksamaalt ja Olaf Mertelsmann Venemaalt. Mitmed Läti uurijate (prof. Strods, Z. Turčinskis) partisanivõitlust käsitlevad uurimused puudutasid samuti Eesti metsavendade tegevust. Konverentsi plenaaristungitel käsitleti seitset põhiprobleemi:

- okupatsioonirežiim Baltikumis: metodoloogia, terminoloogia ja allikad;
- Nõukogude okupatsioonivõimude struktuur;
- okupatsioonirežiimi repressiivpoliitika ja selle tagajärjed;
- okupatsioonirežiimi majandus- ja sotsiaalpoliitika;
- okupatsioonirežiimi kultuuri-, haridus- ja religioonipoliitika;
- vastupanuvõitlus Baltikumis;
- baltlased vabas maailmas ja Nõukogude okupatsioonirežiim.

Kokkuvõttes võib öelda, et 20. sajandi totalitaarsete režiimide põhjalik teaduslik uurimistöö on alles algusjärgus, ligipääs seni suletud arhiividele avanemas ning rida mahukaid andmebaasiprojekte kolmes Balti riigis on juba väljatöötamisel. Selle mahuka uurimisprogrammi edukas teostamine nõuab tihedat rahvusvahelist koostööd ja koordineerimist ning lätlased on näitamas oma eeskujuga, et seda saab ja peabki tegema maksimaalse riikliku eestkoste all. Konverentsi lõppresümees tehti ettepanek luua Läti Ülikooli ajaloo- ja filosoofiateaduskonna juures eriline lähiajaloo (alates 1945. aastast) õppetool, mis tegeleks Läti kaasaegse ajaloo ja rahvusvahelises kontekstis.

Jaak Pihlau

⁵ Käesoleva artikli tõlke eest avaldan tänu magister Kristi Viidingule Tartu Ülikoolist.